

Uppgröftur á Bjarnabrunni í Vatnshorni, Skorradal

Greinargerð.

Oddgeir Isaksen og Stefán Ólafsson

Fornleifastofnun Íslands

FS465-11081

Reykjavík 2011

Forsíðumyndin: Horft í norðvestur í átt að bæjarhól Vatnshorns

©Fornleifastofnun Íslands
Bárugötu 3
101 Reykjavík

Sími:5511033

fsi@instarch.is

www.fornleif.is

Efni

INNGANGUR	5
Markmið	6
Aðferðir	7
NIÐURSTÖÐUR	9
HEIMILDIR.	14

Inngangur

Mynd 1: Vatnshorn 1937. Horft í suðvestur

Í september 2011 fór fram fornleifauppgröftur á bæjarhól Vatnshorns í Skorradal þar sem grafinn var fram svonefndur Bjarnabrunnur sem talinn er frá árinu 1830. Var rannsóknin gerð í framhaldi af fornleifaskráningu sem Fornleifastofnun Íslands gerði haustið 2010, að beiðni Skorradalshrepps, á fornleifum í heimatúnum 6 jarða, sem allar eru í eigu Skógræktar ríkisins að mestu eða öllu leyti, en jarðirnar sem um ræðir voru; Efstibær, Sarpur, Bakkakot, Vatnshorn, Stóra-Drageyri og Hagi.

Vatnshorn hefur verið í eyði frá 1961¹ en í heimatúni og nánasta umhverfi getur að líta fjölda minja frá ýmsum tímum sem saman mynda fallegt og heildstætt minjasvæði um hina löngu búsetu á bænum. Á bæjarhólnum stendur síðasta íbúðarhúsið sem byggt var í Vatnshorni, byggt 1937. Þar stendur einnig steinsteypt haughús sem eru leifar fjóss sem reyst var um 1938 en einnig er þar að finna pakkhús frá 1895 sem gert var upp 2010. Þá má ennþá sjá glitta í leifar síðasta torfbæjarins á bæjarhólnum sem og að rústir útihúsa er að finna víða um heimatúnið sem er umlukið grjóthlöðnum túngarði.

¹ Elín Ósk Hreiðarsdóttir (2011). *Drög að fornleifaskráningu 6 heimatúna í Skorradal*. (í vinnslu)

Talsverður áhugi er fyrir því meðal heimamanna að draga fram menningarminjar á svæðinu og gera þær sýnilegri gestum og gangandi og má segja að fornleifaskráningin og uppgröfturinn á Bjarnabrunni séu liður í því.

Uppgröfturinn fór fram dagana 13-15 september 2011 og var verkið í höndum fornleifafræðinganna Oddgeirs Isaksen, sem jafnframt sá um úrvinnslu gagna og Stefáns Ólafssonar frá Fornleifastofnun Íslands.

Markmið

Mynd 2: Vatnshorn 2010. Horft til austurs

Brunnurinn sem var gerður árið 1830, eins og áður sagði, er kenndur við þáverandi ábúanda í Vatnshorni Bjarna Hermannson (1774-1856) og þótti hann talsvert mannvirki á sínum tíma:

Í ævisögu Bjarna Hermannssonar [1774-1856], skráðri af Ara Gíslasyni, segir um húsakynni í Vatnshorni að fjósið hafi staðið vestast í bæjarþyrpingunni og að innangengt hafi verið í fjósið, um gang úr eldhúsinu í bænum. Í fjósgang þennan gróf Bjarni brunn sem var mikið mannvirki, eftir því sem þá gerðist. Brunnurinn var hringlaga og hlaðinn að innan

úr hellugrjóti. Efst var hann 8-10 feta víður, en í botninn álíka víður og tunna og var dýpt hans allt að 36 fetum eða um 12 metrar. Í skrásetningu Ara segir svo frá: „Á miðjum vegg voru stórar hellur út úr hleðslunni. Frá þessum hellum voru 10-12 steinþrep allbratt upp í fjósið, um útskot í hleðslunni.“ Þá kemur fram í ævisögunni að síðar hafi verið sett vinda í brunninn og þá hætt að nota þrepin. Síðar var reist hús yfir brunninn og var hann í notkun allt framundir 1938, eða til þess er Höskuldur Einarsson (1906-1981) þáverandi bóndi í Vatnshorni og Eiríkur Þorsteinsson (1905-1976) nágrannabóndi í Bakkakoti grófu grunn að nýju fjósi og haughúsi „sunnan við bæjarhúsin gömlu“ eins og Sveinn Skorri Höskuldsson (1930-2002) getur um í bók sinni Svipping (s. 211) sem kom út 1998.²

Markmiðið með uppgreftrinum á Bjarnabrunni var að kanna ástand hans með það fyrir augum að hægt verði að hafa hann til sýnis fyrir gesti og gangandi. Samkvæmt frásögn Sigríðar Höskuldsdóttur sem er fædd 1933 og uppalin í Vatnshorni, þá var brunnhúsið, látið falla ofan í brunnin um 1934-35 til að börn færu sér ekki að voða í honum³ og var markmiðið jafnframt að kanna hvort einhverjar leifar þess væri að finna umhverfis hann.

Aðferðir

Uppgröftur og skráning fylgja svokallaðri einingaaðferð (e. single context recording), sem lýst er í uppgraftarhandbók Fornleifastofnunnar Íslands.⁴ Hún felur í sér að hugsað er um hvert mannvistarlag (t.d. jarðlag, holu, eða byggingahluta) á minjasvæði sem einstakan atburð (einingu) í uppbyggingu þess. Hver eining er skráð, teiknuð, hæðarmæld og stundum einnig ljósmynduð. Hver eining fær númer í hlaupandi númerakerfi sem er einstakt innan þess rannsóknarsvæðis sem unnið er á. Þannig er t.d. eitt númerakerfi sem heldur utan um jarðlög og mannvirki sem grafin hafa verið upp í Vatnshorni.

Á meðan á uppgreftri stendur eru einingarnar færðar jafnóðum inn í flæðirit (e. Harris Matrix), sem heldur utanum aldursröð þeirra sem og annað samhengi þeirra á milli. Gerir flæðiritið þeim sem grefur kleift að halda góðri yfirsýn yfir uppbyggingu þess minjasvæðis sem unnið er á. Oft getur verið flókið að ráða í samhengi á milli

² Sigríður Höskuldsdóttir. *Í túninu heima. Svör Sigríðar Höskuldsdóttur við spurningum um hennar „fyrstu heimsmynd“- Vatnshorn í Skorradal*, bls. 11 (óútgefið)

³ Sigríður Höskuldsdóttir. *Í túninu heima. Svör Sigríðar Höskuldsdóttur við spurningum um hennar „fyrstu heimsmynd“- Vatnshorn í Skorrada*, bls. 7 (óútgefið)

⁴ Lucas, G. (2003). *Archaeological field manual*. Reykjavík, Fornleifastofnun Íslands.

mannvistarlaga og því eru einingar sem þykja eiga saman á einhvern hátt, eins og til dæmis þær sem taldar eru tilheyra sama mannvirki eða notkunarskeiði, settar saman í hóp sem fær númer úr sömu röð og einingarnar sjálfar. Þegar kemur síðan að því að lýsa niðurstöðum uppgrafter í rituðu máli er svo gjarnan vísað í númer eininga og hópa þar sem það á við.

Gripir sem finnast við uppgröft eru einnig mikilvægur gagnaflokkur þar sem þeir geta m.a. gefið góða vísbendingu um aldur mannvistarlaga eða hlutverk mannvirkja. Eru þeir einnig allir númeraðir í hlaupandi númerakerfi líkt og einingarnar. Ekki finnast allir gripir í samhengi, þar sem sumir koma fram við hreinsun á uppgrafter svæði en þegar vitað er úr hvaða mannvistarlögum gripir koma, eru eininganúmer mannvistarlaganna tengd við gripanúmerin og fylgja þau gripunum gegnum allt úrvinnsluferlið.

Jarðvegssýni eru tekin úr mannvistarlögum til ýmissa greininga þar sem þurfa þykir. Jarðvegssýnin fá einnig einstök númer í hlaupandi númerakerfi og eru þau númer tengd eininganúmerum þeirra mannvistarlaga sem sýnin koma úr. Veltur stærð sýnanna á því í hvaða tilgangi þau eru tekin hverju sinni. (skordýragreining, sníkjudýragreining, frjókornagreining, efnagreining, þurr- eða blautsigtun o.s.frv.). Í tilviki uppgrafterins á Bjarnabrunni þótti þó ekki ástæða til að taka jarðvegssýni.

Niðurstöður

Til að byrja með var reynt að staðsetja brunninn út frá afstöðuteikningu gerðri eftir lýsingu Sigríðar Höskuldsdóttur en hún taldi að brunnurinn væri um tvo metra norður af steypa haughúsinu (sjá mynd 2 hér að framan) og rétt vestan við miðju þess.

Var byrjað á að opna svæði sem var um 3x3 m að stærð rétt norðan við

Mynd 3: Svæðið sem opnað var fyrst. Horft í suðvestur.

haughúsið. Eftir að yfirborðsjarðvegur hafði verið fjarlægður komu í ljós tvær samsíða veggjarhleðslur, (einingar [008] og [009]) sem virtust vera leifar af gangi með stefnuna vestsuðvestur-austnorðaustur. Líkurnar á því að Bjarnabunnur myndi finnast á þessum stað þóttu því frekar litlar en vegghleðslurnar virtust þó stefna í áttina að dálítilli dæld við norðvesturhorn haughússins sem gat bent til þess að þar væri að finna niðurgrafið mannvirki. Var ákveðið að stækka uppgrافتarsvæðið til vesturs þannig að það næði út yfir dældina og reyndist það vera rétt ákvörðun þar sem brunnurinn (eining [007] fannst þar og hefur gangurinn að öllum líkindum legið frá honum yfir í gamla fjósið.

Mynd 4: Bjarnabrunnur áður en fyllingin hafði verið fjarlægð úr honum. Horft í austur.

Brunnurinn var hulinn þykkum jarðvegsstabba, örlítið blönduðum torfi og viðarkolum (eining [005]) sem hefur að öllum líkindum verið settur niður til þess að jafna yfirborðið yfir brunnum og fyllti þetta sama lag einnig áðurnefndan gang sem samanstendur af veggjum [008] og [009]. Innihélt þetta jarðlag örfáa gripi sem allir eru frá fyrri hluta 20. aldar.

Brunnurinn var fylltur með torfkenndum jarðvegi og stórgrýti (eining [006]), og er að öllum líkindum um að ræða leifar brunnhússins sem sagt er að hafi verið felld ofan í brunnum, en engin önnur ummerki sást

Mynd 5: Gripi sem komu úr fyllingunni í brunnum

um það umhverfis hann. Rusli hefur einnig verið varpað í brunninn þegar hann var fylltur þar sem fyllingin innihélt jafnframt talsvert af gripum sem allir eru frá fyrri hluta 20. aldar.

Mynd 6: Brunnurinn eftir að hluti fyllingarinnar hafði verið fjarlægður úr honum. Horft til norðurs

Brunnurinn reyndist vera tæpir 2 m í þvermál og því aðeins minni umfangs en kemur fram í lýsingunni hér að framan þar sem sagt er að hann hafi verið 8-10 feta (2,4384-3,048 m) víður að ofanverðu en þó er ekki munurinn ekki það mikill að nokkur vafi leiki á að um Bjarnabrunn er að ræða og styður aldur gripanna sem fundust í fyllingunni jafnframt við þá fullyrðingu. Brunnurinn reyndist fóðraður vönduðum grjóthleðslum upp á efstu brún og hefur torf verið lagt ofaná þær til þess að verja þær ágangi. Þótt hleðslurnar séu vandaðar þá eru þær nokkuð viðkvæmar og því var ákveðið graf ekki dýpra en um 0,7 m ofan í brunninn til þess að minnka líkur á hruni úr þeim.

Vegghleðslur gangsins sem liggja að brunninum báru þess merki að vera talsvert raskaðar, einkum þó við austurenda uppgriftarsvæðisins og eru vegghleðslurnar talsvert viðkvæmar þar af þeim sökum. Því var ákveðið að grafa ganginn einungis fram út að þeirri röskun (sjá mynd 8) og til þess að valda ekki meiri

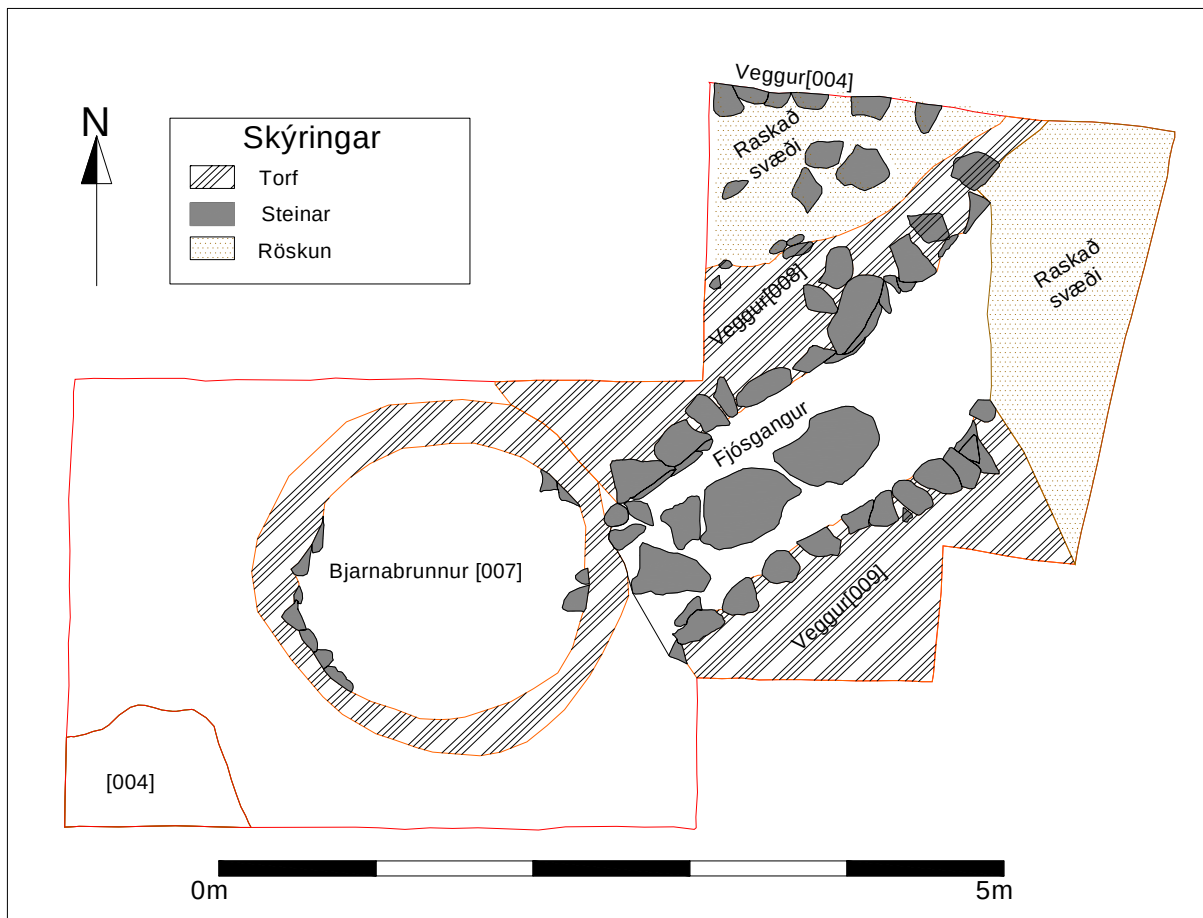

Mynd 7: Gangurinn og brunnurinn að loknum uppgreftri. Horft til suðvesturs.

röskun á bæjarhólnum var uppgraftarsvæðið ekki stækkað út fyrir veggina. Lengd þess hluta gangsins sem grafinn var fram er um 3 m og er hann um 0,9 m að breidd að innanmáli, með hellulögn í gólfi. Veggirnir eru úr torfi og grjóti. Ná þeir mest um 0,3 m hæð og eru 3 umför af köntuðu hleðslugrjóti. Er greinilegt að gangurinn hefur verið fylltur (lag [005]) upp eftir að notkun hans var hætt og veggirnir einnig rifnir niður að einhverju leyti.

Önnur mannvirki sem sáust á uppgraftarsvæðinu en voru ekki grafin fram voru malarfyllt hola (eining [004]) í suðvesturhorni þess og hugsanleg vegghleðsla (eining [010]) í norðurjaðri austurhluta uppgraftarsvæðisins (sjá mynd 8)

Ástand Bjarnabrunns verður að teljast nokkuð gott þegar á heildina er litið þótt tröppurnar sem sagt er að hafi legið niður í hann virðist horfnar sem og leifar brunnhússins sem byggt var yfir hann. Ætti að vera auðvelt að búa svo um hnútanna að hægt verði að hafa hann til sýnis sem og þann hluta gangsins sem grafinn var fram. Er lagt til að torf verði sett niður umhverfis brunninn sem og upp að utanverðum vegghleðslunum í ganginum til að verja þau raski. Einnig er lagt til að torf eða möl verði sett ofaní brunninn um það bil 10 cm á þykkt.

Mynd 8: Yfirlitsteikning sem sýnir brunninn og ganginn frá honum.

Heimildir.

Elín Ósk Hreiðarsdóttir (2011). Drög að fornleifaskráningu 6 heimatúna í Skorradal. (í vinnslu)

Lucas, G. (2003). *Archaeological field manual*. Reykjavík, Fornleifastofnun Íslands

Sigríður Höskuldsdóttir. *Í túninu heima. Svör Sigríðar Höskuldsdóttur við spurningum um hennar „fyrstu heimsmynd“- Vatnshorn í Skorradal.* (Óútgefið)